

Šebánek, Jindřich

Altenburger Urkundenbuch 976-1350

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1958, vol. 7, iss. C5, pp. 156-159

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102814>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

vytvářejících se v různých částech římské říše. Není sporu ani o tom, že by při tomto pojetí už v přípravné práci Hausmannově plněji přišly k platnosti výsledky, kterých dosáhl při studiu přijemckých okruhů. V jeho pojetí mu slouží totiž zatím jeho epochální výzkum přijemckých okruhů vlastně jen k tomu, aby dovedl zjistit, z kterých okruhů se rekrutovali členové kaple a kanceláře, nikoli však k tomu, jak se přímo tyto okruhy na zlistňování podílely.

Ve svém celku je ovšem toto dílo plodem veliké a obdivuhodné práce, ba možno říci přímo vzorem nesmírně jemného diplomatického rozboru, který překvapuje schopností kombinační, i když zcela určitě zůstává plně na poli vědecké strážlivosti, to jest nepodléhá žádnému subjektivismu. Lze se z ní poučit po mnohých stránkách. Nesmírně zajímavé jsou tu na příklad některé přesně analysované případy spolupráce na vzniku listiny mezi prostředím vydavatelským a přijemckým, postřehy týkající se stylisace listin, konceptů a užití formulářových vzorců atd. Je tu celá rozsáhlá monografie, věnovaná problému jednoho z předních členů kanceláře Konrádovy, stabloského opata Vivalda (původce známé sbírky listin a listů, vydané Jaffém). Je tu mnoho nesmírně zajímavých argumentací vedoucích k ztotožnění diplomatických notářů s určitými osobnostmi atd. Zvláště bych však ještě také podtrhl to, že zaslouží skutečného uznání, jak se vyrovnává Hausmann s názory některých starších badatelů, jejichž názory se mu patrně podařilo s definitivní platností opravit. Týká se to zejména názorů K. Pivce na sbírku listů známou pod jménem Codex Udalicus. Stojí za to přechísti si zejména ne velké, ale mistrný závěrečný exkurs Hausmannův, v němž se vyrovnává s Pivcem doslova fortiter in re, ale suaviter in modo. Těm pak, kdož raději argumentují obecnými odsudky než skutečnými důvody, měl by se tuším uložit tento exkurs za povinnou denní četbu.

Na konec připojuji ještě jednu poznámku. Nepochybuji, že mi čtenář klade přímo otázku, jak dopadl Hausmannův soud o památné a důležité listině Konrádově pro olomoucké biskupství, jejíž pravost vzal, jak známo, kdysi v pochybnost Zatschek. Na to mohu říci tolik, že v recensované práci, pokud vidím, o ní není vůbec zmínky. Z korespondence s Hausmannem vím, že její diktát přičkl Hausmann s definitivní platností nyní Konrádovu notáři Heribertovi a že ji považuje v celém rozsahu za prostou jakéhokoli podezření.

Jindřich Šebánek

P o z n á m k y

¹ Viz o tom nejnověji ve zprávě o činnosti Monument z pera presidenta společnosti F. Baethgena v časopise Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 1957, str. 1—15.

² Die Urkunden der Deutschen Könige u. Kaiser. Band VIII. Die Urkunde Lothars III. und der Kaiserin Richenza, Berlin 1927. Soupis přípravných prací k edici viz v úvodu k ní na str. XI.

³ Gedanken und Anregungen über technische Probleme der historischen Grundwissenschaften. Relationi sv. I, str. 445 a n.

⁴ S doc. F. Hausmannem jsme v písemném styku, dostali jsme od něho už také fotografie, další máme slíbeny.

⁵ Z menších prací, které F. Hausmann již dříve vydal, uvádím jmenovitě tyto: Das unechte Diplom König Konrads III. für das Kloster St. Walburg im Heiligen Forst. Anzeiger rak. ak. věd 87, str. 304—310. Das große Diplom Kaiser Friedrichs I. für das Domstift Goslar, tamže 88, str. 47—55. Formularbehelfe der frühen Stauferkanzlei (Untersuchungen über deren Herkunft, Verwendung u. Verhältnis zur Urkundensammlung des Codex Udalicus) MIOG 58 (1950), str. 68—96.

Altenburger Urkundenbuch 976—1350. Bearbeitet von Hans Patze (Veröffentlichungen der Thüringischen historischen Kommission, Band V., stran 158^a a 640, 20 obrazových příloh. Jena 1955. 8°.

O altenburském diplomatáři jsem se už zmínil, když jsem publikoval svůj návrh Zásad pro vydávání českého diplomatáře.¹ Seznámí se blíže aspoň s některými jeho stránkami je věc vskutku pro českého čtenáře potřebná.² V jakém smyslu, pokusím se ukázat.

Začínám obsahovou souvislostí altenburského diplomatáře s Čechami, která je podmíněna už samou polohou města Altenburku a území k němu patřícího, tak zvané někdejší země Plisenské, dnes v Sasko-Durynsku. Z Altenburka na severozápadní českou hranici je zhruba 80 km daleko.

Třeba dále připomenouti, že toto významné někdejší říšské město za dvou posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského dokonce k Čechám náleželo; bylo totiž spolu

s jinými lény (především Chebskem) v držení českého krále. Odedávna měl Altenburg i jinak čilé styky s Čechami. Byl transitní stanicí českého obchodu se západem, v blízké Horní Lužici byly Čechy mnohonásobně tangovány politicky a mocensky. Vše to se ovšem odráží v diplomatárii především už tím, že mezi zhruba 650 kusy tu otištěnými je víc než 30 bohemik. Celkem snadno se můžeme také přesvědčit, že existuje jasná souvislost mezi právními poměry v Plisensku a v našem Chebsku. I po té stránce má nám diplomatář mnoho co říci.

Ještě podstatnější je však metodická stránka věci. Altenburský diplomatář především, ač se ovšem vztahuje k určitému teritoriu, není diplomatář teritoriální, nýbrž institucionální.³ Jeho vydavatel si tedy neklade za cíl, aby snad shromáždil prostě všechny listinné zprávy do r. 1350 týkající se Altenburku, území k němu patřícího a jeho obyvatel. Za vlastní jádro diplomatářové látky jsou považovány jen ty kusy, které vydaly nebo přijaly instituce, představující světskou i církevní správu města i jeho teritoriálního příslušenství. Konkrétně jde o altenburskou správu zeměpanskou (purkrabí) i městskou (městskou radu) a o všechny místní duchovní ústavy, totiž o augustiniánský klášter Panny Marie, tak zv. Horský,⁴ o komendu německých rytířů, o kláštery františkánský a sv. Maří Magdaleny, počítaje v to ovšem i všechny kostely jim inkorporované. Svou úvahou, jak diplomatář založit, motivuje Patze takto:⁵ V diplomatárii, který se omezí na „rekonstrukci kancelář“ určitých místních institucí a postupuje v jádře podle zásady provenienční, může jeho vydavatel převzít vědeckou odpovědnost za všechny otištěné kusy. Rozhodně však nemůže převzít odpovědnost v diplomatárii teritoriální, který se řídí nutně zásadou vztahovou. Je jisté, že s hlediska vztahového bude v diplomatárii založeném na zásadě provenienční (diplomatárii institucionální) mnoho materiálu chybět. Výtce neúplnosti se však nevyhne (diplomatárii aní vydavatel diplomatáře teritoriálního. Teritoriální diplomatář má tedy hned dvojitý nedostatek a je proto na místě (Patze pak také tak postupuje) zásadně zvolit diplomatář institucionální a takto vybranou základní látku doplnit ještě určitým počtem zvlášť významných kusů, hlásících se do diplomatáře ve smyslu vztahovém (Betreffsstücke). Doplnky budou ovšem jen ve formě regist (Zweckregesten). Tím je odlišen na prvý pohled materiál, za který vydavatel diplomatáře ručí, od materiálu, za který už ručiti nemůže. Patze se nyní rozhodl pro tyto Betreffsstücke: pro listiny králů a císařů římských v Altenburku vydané, pro listiny jednající o zástavách města a země a konečně pro staré kronikářské zprávy o nich.

Celkem je, jak se domnívám, rozhodnutí Patzeho i jeho motivace správná. Provenienční zásadě dávám v diplomatárii zásadně přednost i ve svých zásadách pro vydávání našeho diplomatáře. Nicméně mám dvě připomínky. 1. Odpovědnost vydavatele diplomatáře je poněkud užší, než jí vidí Patze, a vztahuje se aspoň zásadně na materiál, který vznikl v domácích (altenburských) okruzích ať vydavatelských, ať přijímeckých. Netýká se však materiálu, který je altenburský jen přijímecky, cizí však vydavatelsky.⁶ Ve smyslu zásad Patzeho by vlastně ani jediná listina v plném textu v diplomatárii otištěna neměla zůstat nezpracovaná, ale stačí jen listovat v diplomatárii, abychom se přesvědčili, že tu takové nezpracované listiny v plném textu otištěny jsou.

2. Mám pochybnosti, zda své „Betreffsstücke“ Patze vybral šťastně. Myslím, že jsou důležitější události v životě města než návštěvy panovníků a zásadně bych se stavěl proti tomu, aby do diplomatáře v jakékoliv formě byly brány zprávy kronikářské.⁷

Do středu diplomatářové práce posunuje Patze úkol zvládnout v největším možném rozsahu otiskovaný materiál graficky i stylisticky. Sám nyní konstatuje: a) že se splnění tohoto úkolu do značné míry podařilo, protože se v materiálu objevily četné grafické i stylistické souvislosti; b) že výsledky takto získané mají svou cenu, třebaže se týkají namnoze „soukromých listin vydavatelů druhého nebo třetího řádu“, neboť se jimi získává obraz určitého středověkého, byť i úzkého „životního prostoru“, t. j. města; c) že se konkrétně podařilo postihnout činnost dvojí velmi významné altenburské písařské školy, z nichž jedna byla v klášteře Horském, druhá u německých rytířů.

K tomu opět několik poznámek: a) Patze zkoumal vskutku velmi podrobně písmo i styl vydávaných listin. Podstatná část úvodu k diplomatárii je téměř problémům věnována, výklad je metodicky návodný právě tím, že se pohybuje převážně po linii málo probádaných prostředí přijímeckých. Především v Horském klášteře se pokusil Patze vystihnout znaky domácího ductu písařského a stylu. Takto získaných výsledků užívá pak jako základu při zjišťování padělků, jejichž vznik v prostředí Horského kláštera zjišťuje v počtu podstatně větším, než byl dosud předpokládán. Prováděje zkoumání Horského klášterního písma a slohu, nevstupoval Patze na diplomatickou novinu.⁸ V tom měl nepochybně jistou výhodu. Třeba mu však přiznat, že jeho vlastní přínos je tu velký a zájímavý. Zvláště zde zaslouží zmínky jeho pokus o sestavení zvláštnosti Horského klášterního

stylu v rejstříkové formě,⁹ jakož i pokus o grafické znázornění tamních syntaktických zvláštností větné stavby (Satzrythmus).¹⁰ Nemohu zatajit, že mám v prvním i druhém případě pochybnosti o tom, zda takové zdánlivě dokonalé zmechanisování stylově kritické práce s listinami je vědecky použitelné, respektive o tom, kde jsou hranice této použitelnosti.

b) Cena grafického a stylově kritického rozboru se zajisté neřídí tím, zda se rozbírají listiny vydavatelů „prvního či druhého řádu“. Rozhodující tu může být jedině obsah listin. Jsou-li svým obsahem listiny takové, že nám mohou posloužit jako historický pramen, pak se prostě musíme pokusit o jejich rozbor, neboť jinak bychom jich přece vůbec nemohli použít. Leckdy musíme pak provádět i rozbor listin obsahově zcela věsedních jen a jedině proto, že i diplomatická práce musí být, má-li se dařit, prováděna celistvě, a že si tu nelze libovolně vybírat. Patze nemá tedy po mém soudu nic, zač by se snad měl omlouvat.

c) Za nesmírně cenný výsledek stylově kritického a grafického rozboru altenburských listin považují stať Patzeho nadepsanou „Schreiber anderer Institutionen“. Autor tu dochází k závěru, že diplomatická činnost v Altenburku do r. 1350 byla v rukou dvou nejvýznamnějších tamních duchovních institucí, kláštera Horského a německých rytířů. Zvláště¹¹ nás musí zajímat to, že notářskou činnost nezjistil Patze ve svém období u městské rady altenburské, tedy u města. Počínajíc rokem 1279 má sice několik měšťanů označení scriba, to by bylo však patrně vhodné spásí s velkým písmenem. Neznamená totiž zaměstnání, nýbrž je jmenem rodinným z někdejšího zaměstnání odvozeným. Řada právních činů městské rady altenburské je zlistiňována prokazatelně v klášteře Horském jeho domácími písaři. Do roku 1363 je velmi pochybné, zda město mělo stálého písaře vůbec. Rozhodně však není doložen městský písař jako písař listin. Nemusím však ani dodávat, že všechno toto takřka plně odpovídá výsledkům, k nimž jsem dospěl při rozboru diplomatické činnosti měst na české půdě v době přemyslovské.¹² Je to zároveň ovšem další svědectví toho, že není správná koncepce, kterou postavil proti koncepci mé svým diskusním příspěvkem Zd. Simeček.¹³

Velmi pozoruhodný je rozbor Patzeho výše již zmíněných padělků Horského kláštera. Jeho zjišťování věcných motivů padělků je podloženo důsledně diplomaticky, což je jedině správné. To Patzemu umožňuje aspoň místy přistoupit dokonce i k velmi jinak obtížnému úkolu, totiž k zjišťování pravého jádra padělků.¹⁴ Budiž mi dále dovoleno říci, že to, co Patze vůbec říká o padělcích, o jejich ceně a povaze atd., je sice v díkci poněkud nadneseno, jinak však vyjadřuje vskutku vše, co by mělo být obecným majetkem historického přístupu k padělkům.¹⁵

Za zmínku stojí rozhodně i pokus Patzeho zavést pevnou terminologii k označování ověřených opisů a konfirmací i jejich částí,¹⁶ upozornění na manipulaci s pečeti,¹⁷ úspěch s užitím fluorescenční fotografie¹⁸ a konečně i zjištění, že je třeba kriticky vážit četná konstatování v známé knize Posseho o soukromých listinách, že v té nebo oné listině je část textu připsána tu světlejším, onde zase tmavším inkoustem.¹⁹ U tisků listin se už nechci zdržovati. Tu by šlo totiž už o otázky převážně edičně technické. Mohu se spokojit zjištěním, že otisky jsou pečlivé, že vysvětlující aparát je úsporný a přehledný. Českého čtenáře poněkud překvapí, když zjistí, že z Friedrichova díla zná a cituje Patze jen I. svazek. Je to jistě nedostatek. Na druhé straně bychom se ovšem měli starat o to, aby si i cizí badatelé mohli rychle a spolehlivě opatřit přehled po našich nejdůležitějších pramenných publikacích.

Jindřich Sebánek

P o z n á m k y

¹ SPFFBU VI. řady C, čís. 4, str. 7.

² Cenný referát (ne ovšem s našeho hlediska psaný) uveřejnil drážďanský odborník H. Schieckel v Archivmitteilungen 1956, str. 30 a n. Stručná zpráva byla už také uveřejněna v MIOG.

³ O pojmu institucionálních a teritor. diplomatů srov. v mé práci, cit. v pozn. 1.

⁴ Bergerkloster.

⁵ Str. 12*.

⁶ Podle mého návrhu dělení diplomatického materiálu (viz v práci cit. pozn. 1, str. 12), jedná se tu o materiál skupiny třetí.

⁷ Při tom všem vím, že i v jiných případech se materiál kronikářského charakteru do diplomatův pojímá. Nanejvýš bych to připustil však v nějaké doplňující řadě, jak tomu na příklad bude také v Babenberském diplomatáři, jehož další, už IV. a závěrečný svazek se chystá nyní ve Vídni.

⁸ Mám tu na mysli především netištěnou wütrburskou disertací z r. 1940 od J. Bleicha,

Die Schreiber u. Diktatoren des Bergerklosters zu Altenburg (Thür.) im 13. Jhdt. Eine Hilfswissenschaftliche Untersuchung vorzüglich im Hinblick auf die Echtheitsfragen. Patze o ní často mluví, častěji s jejími výsledky také polemizuje. Práci samu, která je psána jen na stroji, jsem neměl k dispozici.

⁹ Str. 73* a n.

¹⁰ Str. 114* a n.

¹¹ Patze se tu také zmiňuje o tom, že purkrabí altenburští nedisponovali svou kanceláří, i to výborně souhlasí s výsledky práce dále citované, konkrétně v tom případě s výsledky té její části, kterou zpracovala S. Dušková.

¹² Česká listina doby Přemyslovské, Sborník archivních prací VI, 1, 2.

¹³ Srov. ČSCH 1957, str. 301 a n. a mou stať tamže, str. 539 a n.

¹⁴ Odkazují tu zejména na str. 97*, pozn. 3.

¹⁵ Viz na str. 16*. Výrok je velmi zajímavý a stojí za to bedlivě přečísti vše, co Patze tu praví v odstavci „Das Ergebnis ... genommen hat“.

¹⁶ Str. 59* a pozn.

¹⁷ Str. 62* a čís. 431.

¹⁸ Čís. 115—116.

¹⁹ Na př. čís. 327.

Die Sansculotten von Paris. Dokumente zur Geschichte der Volksbewegung 1793 bis 1794. Herausgegeben von Walter Markov und Albert Soboul, mit einem Vorwort von Georges Lefebvre. Berlin, Akademie-Verlag 1957, LXXIV + 532 str.

O událostech jakobínské diktatury ve Francii byla již napsána úctyhodná řada prací. Jejich souhrnné zhodnocení a odkaz a nejzávažnější z nich v poslední době najdeme na př. v předmluvě spoluvydavatele přítomného díla W. Markova k nedávno vydanému sborníku článků pod názvem Jakobiner und Sansculotten (srov. k tomu zprávu v SPFFBU 1957, č. 4, str. 166—168). Ačkoliv existuje dosti mnoho publikací věnovaných zmíněné problematice a třebaže v dosavadních pracích a edicích materiálu najdeme nemálo zmínek o sansculottském hnutí, tu přece jen se setkáme zcela výjimečně s takovými prameny, které by byly přímo sansculottské proveniencie a zachycovaly přímé výroky a projevy sansculottů. Jejich hnutí připadla, jak známo, významná úloha právě v období jakobínské diktatury. Dosavadní stav našich vědomostí o sansculottech není pouze dán oním jinak dobře známým přezíravým postojem valné části buržoasních historiků k hnutí lidových mas, nýbrž je způsoben i velkými mezerami v dochovaném archivním materiálu, jehož valná část propadla po pádu jakobínské diktatury zkáze, zejména pak za pařížských požárů v r. 1871, jež propukly v souvislosti s hrdinným bojem komunardů. Není proto divu, že za takových okolností nebylo až do nedávna ani chuti ani odvahy přikročit k edici dokumentů věnovaných speciálně sansculottskému hnutí za francouzské buržoasní revoluce z konce 18. století.

Je proto velkou zásluhou W. Markova z Lipska a A. Soboula z Paříže, že touto svou edicí, obsahující vesměs nové a neznámé dokumenty, otevírají velmi vítané širší badatelské veřejnosti cestu k zevrubnějšímu a hlubšímu poznání hnutí pařížského lidu v období vrcholného vzepětí revoluce. Je velmi pravděpodobné, že uvedená edice vědčí v nemalé míře za svůj vznik úsilí A. Soboula, který před časem shromažďoval velmi intensivně materiál ke své — jak se zdá — dosud nejvýznamnější a nejzávažnější knize vyšlé nedávno v Paříži v r. 1957 pod názvem Les sans-culottes parisiens. Tímto zjištěním však nemíni autor přítomné zprávy ani v nejmenším bagatelisovat váhu účasti W. Markova na této edici. Zásluhy posledně jmenovaného jdou nesporně i za stránky zmíněné publikace a jsou zhruba dány tím, že kniha vyšla v Berlíně a nikoli v Paříži; tato skutečnost je jistě příznačná a ve vztahu k výše naznačenému napovídá sama o sobě jistě dost.

Vzhledem k tomu, že edice vyšla v Berlíně (péči činitelů z NDR), zvolili editoři v publikaci dvojjazyčnou formu. Ta se v ní projevuje především v tom, že veškeré dokumenty jsou otištěny nejen v řeči originálu, nýbrž zároveň i v německém překladě, a to tak, že francouzský text je zpravidla na levé a německý na pravé straně knihy. Z dvojjazyčnosti publikace vyvstala ovšem vydavatelům řada potíží, které vyřešili tak, že na př. Lefebvrovu předmluvu uveřejnili francouzsky, kdežto úvod Markovův opět německy; vysvětlivky pod čarou jsou vesměs německé, naproti tomu citáty z materiálu tam uvedené jsou zásadně francouzské; konečně rejstřík jmen osob je pořízen celkem správně jen k francouzskému textu.

Po stručné, avšak velmi hutné předmluvě Lefebvrově je edici předeslán zdařilý obsažnější úvod W. Markova, psaný velmi instruktivně a s přehledem. Následuje seznam archiv-